

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЙНА МЕМУАРНА ПРОЗА В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

(рецензія на монографію: Джигун Л. Художня рефлексія і жанрово-стильова специфіка української діаспорної мемуарної прози (XX — початок XXI століття). Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2018)

Мемуарна проза XX — початку XXI століття загалом та української літературної еміграції зокрема, — найбільш важка галузь мемуарознавства через те, що спогади емігрантів до кінця 80-х років були недоступні для масового читання і вивчення в радянській Україні, а також через нерозв'язаність окремих аспектів проблеми жанру, оскільки мемуари — це історико-літературний феномен, що органічно поєднує ознаки, в традиційному розумінні не поєднувані: синхронність і ретроспективність, документальність і художність, установку мемуариста на об'єктивність і неминучість його суб'єктивності. Тому мемуари одночасно вважаються не лише жанром літератури, поряд із щоденником та листами, а й окремим видом літератури особистого спогаду.

Прикметно, що авторка монографії розуміє труднощі вивчення мемуаристики, пов'язані ще й з перетворенням якості «синхронності – ретроспективності», тож у передмові зазначає, що її літературознавчий аналіз не претендує на вичерпність, він не закриває, а «відкриває шлях для подальших досліджень великого материка української діаспорної мемуарної прози» (с. 9).

Особливі труднощі для дослідників створює вплив на мемуарні тексти певного часу естетики та ідеології, скажімо, модернізму, у зв'язку з чим розмивається поняття реальності й актуалізується уявлення про високе історичне значення сучасності, тоді як значення минулого редукується. Людмила Джигун помітила, що важливою структурною ознакою спогадів є прагнення автора творити їх як своєрідний літопис подій, фактів, суспільних та культурних процесів, учасником і свідком яких був. Сьогодні існує дискусія щодо творення мемуарної традиції, в якій сформувалися основні напрями: джерелознавчий і літературознавчий. Існує й культурологічний підхід, який проявив себе на перетині гуманітаристики (опис мотивів мемуарної творчості як складного явища культури й розвитку мемуаристики в історичній перспективі).

Привертає увагу належне структурування тексту. Монографію складають чотири основні розділи «Проблеми розвитку та вивчення мемуарного жанру в історико-літературному контексті»; «Типологічна, жанрово-стильова своєрідність мемуарів та літературний контекст»; «Явища синтезії особистісного і суспільного, літературного і документального в діаспорній мемуаристиці»; «Засоби і способи творення мемуарів письменниками української еміграції XX — початку XXI століття». Розділи і підрозділи логічно доповнюють одні одних.

Дослідниця крок за кроком, теоретично підкріплюючи власне наукове бачення проблеми, розкриває концепцію художньої рефлексії і жанрово-стильової специфіки діаспорної нефікційної прози означеного історичного періоду. Рецензоване монографічне дослідження свідчить про те, що мемуарно-автобіографічна проза — це міжвидове, метажанрове, синтетичне утворення, яке поєднує

типологічні риси кількох видів літератури. Авторка на конкретних прикладах доводить, що документальна література має основні структурно-типологічні різновиди — історичну документалістику, художню біографіку, мемуаристику й художню публіцистику, та численні тематичні різновиди тощо. Людмила Джигун відстоює позицію, що твори мемуарно-автобіографічної літератури входять до царини мемуаристики, яка, своєю чергою, поділяється на власне мемуаристику, автобіографіку, діаристику та епістолярій. Мемуарно-автобіографічні твори залежно від основного предмета оповіді й структурно-нарративних особливостей розподіляються між власне мемуаристикою та автобіографікою. Однак слід констатувати, що не всі мемуарно й особистісно зорієнтовані твори є документальними або художньо-документальними. Пласт автофікційної прози, псевдодокументальної за своєю суттю, треба розглядати в межах художньої літератури, оскільки в ній значно переважають риси фікціональності.

У дослідженні авторка докладно аналізує портретування автора й персонажа, чітко корелює терміни «мемуари» й «автобіографія», які є близькими, але не тотожними підвидами спогадового письма. Саме тому, на переконання Людмили Джигун, неправомірним є використання цих термінів як синонімічних. І авторка, аналізуючи спогади В. Бірчака, толерантно наголошує що «образ автора прочитується у підтексті, крізь світоглядні параметри, змодельовані соціально-стратифікаційні компоненти, які вказують на прихильність оповідача до тієї чи іншої точки зору» (с. 242).

Людмила Джигун до наукового потлумачення проблеми підходить зважено, імponує її толерантність й широкий спектр власних думок, що свідчить про самостійність рецензованої праці. Вона опрацювала чимало першоджерел (437 позицій). Тому, на моє переконання, системно-аналітична розробка теми дослідження «Художня рефлексія і жанрова специфіка української діаспорної мемуарної прози (XX — початок XXI століття)», уможливило читачеві охопити повну картину розвитку української діаспорної літератури упродовж минулого і початку XXI століття.

У процесі дослідження, Людмила Джигун подає власну наукову інтерпретацію мемуарам, які, з її погляду, «репрезентують розповідь автора про реальні події минулого, що йому довелося пережити у часі і просторі, переосмислити й подати на суд читачам. До різновидів мемуарів належать власне спогади, щоденники, листи, нотатки, тревелоги, літературний портрет, усна оповідь, в яких чітко увиразнюється позиція автора. Різновидом мемуарів є некролог, але цей жанр літератури хоч і подає образ автора, який відійшов у небуття, проте з голосу біографа. Суб'єктивне осмислення певних історичних подій, життєвого шляху конкретно-історичної постаті із залученням документів — центральна жанрова ознака мемуарів» (с. 269).

Текст монографії свідчить, що авторка використала загальнонаукові методи аналізу, синтезу, систематизації й узагальнення матеріалу, що дало змогу здійснити обробку літературних, архівних, літературно-критичних джерел, залучених до комплексного аналізу. Застосування структурного методу допомогло дослідити мемуарно-автобіографічну прозу як цілісну систему, елементи якої тісно взаємопов'язані. При виявленні типологічних ознак

мемуарно-автобіографічної прози, вивченні її жанрової системи та структурних особливостей, співвіднесенні термінів, що використовуються для опису документалістики й мемуаристики, визначенні місця мемуарно-автобіографічної прози в ієрархії документальної та художньої літератури задіяний структурно-типологічний метод. Для висвітлення наративних особливостей мемуарно-автобіографічної прози авторкою залучено практику наратологічного аналізу текстів. При вибудовуванні еволюції української мемуарно-автобіографічної прози в діахронічному аспекті залучено прийом хронологізації. Порівняти мемуарно-автобіографічні твори різних історико-літературних періодів і різних авторів одного періоду для виокремлення спільних типологічних рис та віднайдення специфічного, що вирізняло їх на тлі подібних явищ, розглянути мемуарно-автобіографічну спадщину українських спогадовців у тісному зв'язку із сучасною їм епохою допомогли порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний, культурно-історичний методи дослідження.

Людмила Джигун успішно досягла мети, про яку заявила у передмові. Не викликає заперечень її ґрунтовне визначення мемуарів, які «можуть охоплювати, як великий проміжок часу і простору, так і скорочений, незначний, в залежності від задуму автора» (с. 84). Характеризуючи мемуарну прозу з погляду поетики, авторка слушно зауважує: «Саме зображально-виражальні засоби забезпечують неповторність прози non fiction, її життєвість за законами краси. Словесне унаочнення, образність висловленого створюють тропи — метафори, епітети, порівняння, іронія, літота, гіпербола, алегорія тощо» (с. 329).

Звичайно, до такого масштабу роботи можна висловити деякі побажання, зауваження. Наприклад, до структури монографії залучено значний корпус мемуарів, відомі й маловідомі (призабуті) імена діаспорних письменників, тому розгляд творів можна було б згрупувати в хронологічному порядку: спогади початку ХХ століття, 20–40-х років, повоєнного часу тощо. Однак, наше зауваження ніяк не применшує наукове, теоретичне і практичне значення монографічного дослідження, яке, не помилюсь, коли скажу, є першою комплексною системною студією української еміграційної спогадової прози ХХ — початку ХХІ століття і є вагомим внеском у розбудову історії української літератури.

Монографія Людмили Джигун заповнила лакуни в царині дослідження діаспорної української мемуарно-автобіографічної прози. Її книжка викличе неабияке зацікавлення реципієнта, віриться, від її прочитання він отримає справжнє інтелектуальне задоволення.

Тетяна Черкашина

ORCID iD: 0000-0002-6546-4565

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи 4, 61022, Харків

tetiana.cherkashyna@karazin.ua

Рецензія надійшла до редакції 20.06.2018